

Проф. др Милан НЕДЕЉКОВИЋ

Српска академија образовања

Београд

UDK: 371.95

ISSN 1820 - 1911, 14 (2008), p. 435-455

ПРОМЕНЕ НА СЕЛУ И У СЕОСКОЈ ПОРОДИЦИ И ЊИХОВ УТИЦАЈ НА ПОДСТИЦАЊЕ ДАРОВИТОСТИ

Резиме: Почев од друге половине XX века до данас, на селу у Србији су се догодиле крупне друштвене промене које су га приближиле процесима, односима и културним обрасцима урбаног друштва. Променила се сеоска заједница. Њен преображај тече од руралног према урбаном, од колективног према индивидуалном, од хомогеног и контролисаног до "неконтролисаног". Село више није класично, а сеоска заједница самодоволна и рурална. Промене на селу одвијају се преко његових институција. Сеоска породица је претрпела промене у структури, садржајима, функцијама, односима и вредностима. У овом раду се пропитују: (1) однос села и друштва у променама, (2) структурни процеси у сеоској породици и (3) промена положаја чланова породице и њен утицај на подстицање даровитости. Потврђује се да и људи на селу знају да даровитих има и међу њиховом децом; да та деца имају специфичне развојне потребе и да њихов развој није само лично, породично и школско него је и прворазредно друштвено питање. Они схватају да расте "цена детета", особито ако је оно даровито. Прихватају своје обавезе према деци, а рачунају и на друштвену подршку, имајући у виду то да су даровитост и даровити опште добро, и да нема добра без добрих.

Кључне речи: савремено друштво, друштвене промене, село, даровитост и даровити, сеоска породица.

Данашње друштво дефинише се као "информационо друштво" и/или као "друштво знања". Тиме се потенцира чињеница да су информације и информационо-комуникационе технологије у општој употреби, да је знање присутно у свему и значајно за све, а да је улагање у човека, у развој његове даровитости и креативности, економски и људски најоправданије. Већ данас, а у блиској будућности још много више, образована особа биће она која је научила како да учи и током читавог живота наставља да учи, унутар и изван области формалног образовања.

Знање је постало ресурс којим је могуће обезбедити сваки други. Школама се сугерише образовно-васпитни рад "оријентисан према ученику". Знање/образовање се у савременој цивилизацији сматра општим добром које под равноправним условима треба да буде доступно свима и свакоме (Ф. Мајор, 1991). Право на развој у сагласности са

индивидуалним потенцијалима постаје универзално људско право.

Под утицајем више међусобно повезаних процеса, село у Србији је доживело промене које су утицале на структуру, функције, односе и систем вредности у сеоској породици. Промене у друштву, сеоској заједници и у сеоској породици директно су утицале на мењање става према знању/образовању деце и младих у целини па и према подстицању даровитости и даровитих. У интересу је даровитих, њихових родитеља и друштва да се они благовремено препознају, а породица и школа буду њихово подстицајно окружење које ће их мотивисати да упознају себе, бирају себе, изграђују себе, управљају собом, остварују идентитет, интегритет и дигнитет своје личности (П. Мандић, 1998).

1.

Село је привредна и друштвена целина, високофункционалан доминантан облик друштвеног живота у прошлости. Формирање села у долинама великих река отпочело је пре петнаест хиљада година, када је човек почео да припитомљава животиње и да пресађује биљке (А. Вајс, 1965:46). Релативна сталност насеља "прва је и најважнија претпоставка трајних и сложених друштвених односа без којих не могу настати цивилизована друштва и развијеније културе" (СР, 2007:510). Село је од свог настанка друштвена група (колектив) која у себи сажима просторне, демографске, привредне, психосоцијалне, социјалне и друге елементе.

Селом се баве различите науке, али још увек не постоји јединствена наука о селу. Због тога су знања о селу дезинтегрисана и нецеловита. Дефинише се различито. Оно (село) је "особен колектив људи које колективом чине међусобни односи и везе у континуираном и структурираном простору и процеси вођења и обнављања индивидуалног, породичног, групног и колективног живота" (М. Стојанов, 2004:31). Цветко Костић село одређује "као део глобалног друштва и социјалног система" (1975), а Сретен Вукосављевић, као и Мандрас, под селом подразумева сељачко друштво.

Пољопривреда (аграрност) и село (руралност) су тесно повезани и узајамно се условљавају. Под дејством индустријализације и урбанизације доживљавају велике

промене. Пољопривреда се повезује са другим привредним гранама, а село интегрише "у све шире просторе економским, политичким и културним везама" (СЛ, 1982:577). Поред очигледне разноврсности села, с обзиром на просторне и временске оквира, постоје неке константе својствене селу и селаштву као таквом. Стварност на селу се доживљава непосредно, чулно и целовито; "оно што сељак доживљава - осећа потпуније, а оно што зна - искусио је непосредно или сазнао од других познатих и поузданих људи" (СЛ, 1982:579).

Село, на коме су настале универзалне људске вредности (Д. Кочовић, 2007), данас доживљава цивилизацијску промену којом се раскидају стари облици живота и старе вредности, прихватају материјалне тековине, али не развија истовремено целовит нов вредносни и културни систем (В. Трифуновић, 2001:55-62). Становници села ступају у непосредне односе - међусобно, са суседима и природом - стварајући при томе особене обрасце веровања, мишљења, понашања и деловања (А. Петак, 2007).

Руралност је ознака за историјски уобличен склоп детерминанти сељачког начина живота као што су: (1) сељачка економија; (2) сеоско насеље и становништво; (3) локална друштвена организација; (4) одговарајући обрасци сеоске културе који уређују, усмеравају и осмишљавају сељачки начин живота и међусобну комуникацију појединаца и група на селу. У традиционалним сељачким друштвима пољопривреда је искључиво везана за село, па се аграрна и рурална структура скоро поклапају. Данас се оне раздвајају, село и сељаци се везују за град и за делатности изван пољопривреде, а пољопривреда за тржиште, индустрију, саобраћај и остале привредне гране. Разлика у односима између традиционалног и савременог аграра и села је у томе што пољопривреда данас више зависи од глобалног друштва, а село не зависи искључиво од пољопривреде. Глобални друштвени процеси су најважнији чинилац промене аграрне и руралне друштвене структуре.

Урбанизација села је динамичан и вишеструки процес ширења урбаног начина живота. Испољава се као повећавање удела градског становништва, процес деаграризације сеоског становништва и ширење градског начина живота. Она (урбанизација) има демографску, функционалну и просторно-физичку компоненту, па се говори о "урбанизацији људи", "урбанизацији људских активности" и "урбанизацији природне

средине". "Аграрност" је просторни и производни, привредни и социјални "подсистем који обједињује простор, особене производно-привредне процесе и социокултурне односе" (М. Стојанов, 2004:28).

Индустријализација пољопривреде је сложен процес који обухвата: (1) промене у агротехници (механизација), (2) промене у биотехници (хибридизација) и (3) промене у агрохемији (хемизација). Урбанизација села утицала је на: социокултурну интеграцију села и друштва, депопулацију села (демографски слом), промену социјалне структуре и промену односа у сеоском колективу.

Село треба сагледавати као део глобалног социјалног система који се одликује руралношћу као типом друштвених односа и особеном врстом друштвености, јер се у његовим релативно заокруженим границама она јавља, обнавља и мења. Урбанизација води промени положаја и односа у којима живе сеоски колективи. Тим процесом се мењају положај сељака и њихови односи према другим сељацима, односи према целини села, положај сељака у односу на глобално друштво и однос са глобалним друштвом.

Вредности села и предности сеоског живота нису само онтолошке категорије, будући да имају своју сељачку, социјалну и субјективну конотацију. Култура се дефинише и као начин живота или животна пракса конкретне друштвене заједнице. Сеоска - народна култура (Ц. Костић, 1975:178-181) је особен тип културе или поткултуре савременог друштва. Она "превазилази границе саме пољопривредне производње и начина живота становника села, уз то обухвата и различите аутентичне облике живота/културе на селу, почев од традиционално ритуалних, митолошко-религијских образаца, па до савремених урбаних садржаја и промена традиционалног сеоског начина живота" (В. Илић, 1992:57). Данашња култура села је противречан склоп елемената аутохтоне сеоске културе, културних иновација (не)сеоског порекла и наметнутих културних садржаја споља.

Једна од црта културе села су традиционализам и конзервативност. Међутим, село никада није било у тако стабилној равнотежи да се не би мењало "изнутра", а ни односи села са "спољашњим" светом нису статички и непроменљиви. Традиција као "колективно памћење" има веома важну улогу у друштвеном животу (М. Недељковић, 2003). Друштво које би

негирало традицију не би могло да напредује јер би, уместо да се креће линијом континуитета, увек почињало из почетка. С друге стране, друштво које робује традицији успорава свој развој јер не прихвата промене.

Трансформација традиционалног села на културном плану почиње онда када се традиција замењује иновацијама (Д. Ж. Марковић, 2007). На селу су на делу велике промене у култури рада, становања, исхране, здравственој, физичкој и техничкој култури, у културним обрасцима мишљења и понашања. Култура града и култура глобалног друштва не долази на село у празан простор, затечено у материјалној и духовној сфери се опире новом.

Мит о потрошачком друштву и потрошачком менталитету има присталице и на селу што се манифестује на много начина. Ирационална потрошња припада патологији потрошачке културе. Са становишта културе она (ирационална потрошња) је показатељ културне дефицитарности.

Руралност се односи на поље и село, на особеност села и специфичност уређења села и поља према потребама начина живота сеоских колектива. Ти односи на селу остварују се у три међусобно повезана круга. То су: газдинство, домаћинство и породица. Газдинство чини произвођачку заједницу и процеса и односа у производњи; домаћинство је потрошачка заједница, а породица животна заједница. Међутим, не ради се о три раздвојене заједнице већ о јединственом колективу у сталним развојним променама.

2.

Породица је "променљива друштвена група која настаје на темељу признате везе супружника и њихове деце, рођене или адаптиране, чије су основне функције социјализација деце и одржавање психичке стабилности одраслих чланова групе" (СР, 2007:415). Она повезује друштвени систем и индивидуе, а испуњава друштвене функције у мери у којој задовољава потребе својих чланова. Три су њене најважније карактеристике: (1) она је заједница родитеља и деце, (2) примарна је људска заједница у којој се формира личност детета и (3) обезбеђује психосоцијалну повезаност чланова. Веза између породице и друштвеног система се не успоставља директно и аутоматски. Друштвени систем детерминише

породичну организацију путем утицаја које врше економски, друштвени и културни чиниоци. И психосоцијални чиниоци од значаја су за остваривање пожељног типа породице. У данашњости центри живота постају бројне друштвене институције и организације, па се смањује улога примарних друштвених група у које спада и породица.

Систем породичних функција је одређен местом и улогом породице у друштвеној структури. Универзалне су оне функције породице које надилазе историјске границе конкретних друштвених система и њима одговарајућих породичних организација. Редукцију породичних функција коју врши савремено друштво не треба тумачити као кризу породице као друштвене установе, будући да јој то омогућава "да се са више интензитета окрене ка вршењу преосталих функција које се налазе искључиво у домену личности и њене репродукције: социјализација деце и емотивно партнерство супружника" (А. Милић, 2001:310). Подруштвљавање породице представља "процес разбијања затворене породичне структуре и њено повезивање са друштвом и његовим подсистемима" (М. Младеновић, 1995:112). Друштвена динамика се одражава на породичну динамику, мада не увек једносмерно и једнозначно. Друштвени процеси могу имати различите смерове промена у породицама које се међусобно разликују. И утицај транзиције на породицу зависи од унутрашње повезаности њених чланова заједничким циљевима и вредностима.

Расподела улога у породици првенствено зависи од типа вредносног система. Тип ауторитета у структури породице зависи: од расподеле важних улога, од учешћа чланова у доношењу релевантних одлука, али и од персоналних чинилаца и породичне атмосфере.

Вредносни систем је значајан елемент породичног живота (Ђ. Стевановић, 2007). Из вредности произилазе вредносне оријентације (Г. Будимир-Нинковић, 2004: 63-64). Вредности се, према начину на који се прихватају, деле на *хетерономне* и *аутономне* (М. Марковић, 1997). Т. Парсонс разликује: *персоналне вредности*, *друштвене вредности* и *породичне вредности*. Породица врши селекцију друштвених вредности у зависности од вредносних оријентација родитеља и њихових могућности да схвата постојећи систем вредности и да му супротставе други. Сукоб породичног и друштвеног системе вредности проистиче из несклада прокламованих вредности и

породичних вредности које се формирају под утицајем дате реалности.

Решавање проблема у породици највише зависи од способности њених чланова да узајамно комуницирају, да врше улоге које их очекују и њихове умешности за узајамно прилагођавање. Дезинтегрисану породицу карактерише недостатак заједништва и немогућност испуњавања битних породичних циљева. То се огледа и недостатку кооперације, поремећености породичних улога, појачаним и учесталим сукобима који се не решавају и поремећајима самих личности чланова породице.

Породица може бити и добар и лош реализатор друштвених очекивања у двоструком смислу: са становишта друштвеног система и са гледишта развоја личности. Главни чиниоци од којих зависи карактер посредовања и његов резултат јесу родитељи и њихове персоналне карактеристике. Формирање личности је комплексан процес који укључује: *култивисање*, тј. развијање извесних фундаменталних људских способности, што се постиже преношењем основних културних тековина на дете; *социјализацију* - процес којим се дете уводи у правила друштвеног живота и учи да разуме начин живота и понашања свога друштва преко улога и норми са којима се упознаје; и *индивидуализацију* - као процес преко кога се развија унутрашњи систем мотивације у складу са персоналним својствима личности (З. Голубовић, 1981:239).

У демократској породици мења се положај индивидуе као члана породичне скупине. Породични колектив се у њој не посматра као ентитет изнад личности чланова породице. Она се окреће деци, али се то усмерење више изражава у материјалном него у психолошком смислу.

Постмодерна породица је препознатљива по тенденцији да се има мало деце, неретко само једно. То, поред осталог, има негативан утицај на процес формирања детета у породици. За пун развој детета у складу са његовим потенцијалима потребни су: ментална и морална зрелост родитеља, њихова оспособљеност и припремљеност за подизање деце; емоционална повезаност деце са родитељима и другим члановима породице; усклађен однос између чланова породице, међусобна присност и сарадња у решавању проблема; практиковање таквих метода у васпитању и образовању које полазе од унутрашњих диспозиција детета и остављају довољно

простора за слободно опредељивање и развијање личности.

Ако породица не испуњава своје основне циљеве, и не пружа својим члановима ослонац и подршку, у њој ће превладати конфликти над интеграцијом, напетост над емоционалном равнотежом и узајамно неповерење над поверењем. Дезинтегрисана и дезоријентисана личност, без обзира на личне квалитете и способности, лако постаје деликвент. Само здрава личност тражи решење проблема на рационалан начин.

У филозофији новог развоја се инсистира на томе да се "развој не догађа мимо свих оних за које он има неки смисао" (F. Peroux, 1986:11) и да се у планирању и извршавању промена уважавају: узајамно дејство; глобални карактер проблема; специфичности; интердисциплинарност; расположиви ресурси и политичка воља (Ф. Мајор, 1991:39-42).

Србија је после Другог светског рата била заостала аграрна земља, са огромном већином становништва на селу. Село је имало: натуралну производњу; рад који је почивао на животињској и људској физичкој снази; неразвијену друштвену поделу рада; редуцирану улогу новца; хомогену социјалну структуру; развијене сродничке односе; оскудне везе са градом; малу социјалну мобилност; развијено обичајно право; строге моралне норме; висок ниво неписмености, особито међу женским становништвом. Природни прираштај становништва на селу био је висок. Друштвени живот села био је оскудан, једноличан, једносмеран и стереотипан. Живот је био углавном одређен временским, биолошким и традиционалним ритмовима. Због тога су се "на питањима пољопривреде и индустрије преламала теоријска, идеолошка и политичка питања (П. Марковић и Ј. Бабовић, 1998:37).

У развоју пољопривреде и села у другој половини XX века нису уважаване специфичности развоја аграра и руралних средина. Последица је неконтролисан процес деаграризације са многим одложеним последицама. Узроци који су до тога довели деле се на: *економске* и *социјално-политичке*; *интерне* (који делују унутар пољопривреде) и *екстерне* (који на пољопривреду делују споља); *репулзивне* (оне који "терају" из пољопривреде) и *атрактивне* (који привлаче у друге делатности) (М. Недељковић, 2004:72).

Село и пољопривреду су најчешће напуштали млади људи. Њихов одлазак је директно утицао на смањење стопе

природног прираштаја становника на селу, на старење сеоског становништва и изумирање многих села. У одсуству адекватне демографске и економске политике, развитак села и пољопривреде ишао је према деструкцији или "слому развојне основе". Због тога је брзо растао број старачких домаћинстава, која биолошки и демографски знатно дуже егзистирају као потрошачке јединице него као привредни ентитети (М. Мацура, 1995). Та домаћинства су најизразитији демографски израз деструкције села, особито његовог пољопривредног контингента. На демографско пражњење села, сеоских домаћинстава утицао је и систем наслеђивања земљишта. Одлазак у град је доживљаван као социјална промоција, повратак на сеоску њиву као историјски пораз целе породице (М. Марковић, 1995).

Најзначајнији носиоци развојних промена на селу су модернизација и интеграција у савремене токове привреде, друштва и културе (Ц. Костић, 1975:254-268). Као кључни преображаји сеоске породице узимају се: (1) превазилажење економске аутаркичности и друштвене изолованости; (2) превладавање и укидање неповољних економских ограничења породице; (3) ослобађање појединца његове зависности од породице и подређености у својим животним потребама и манифестацијама од њених (не)могућности; и (4) превладавање и укидање круге унутрашње принуде породичног поретка, ауторитарности односа и неједнакости.

Атомизација сеоске породице има више узрока међу којима су најважнији: (1) миграција становништва из села у град /"рурални егзодус"; (2) подизање образовног и културног нивоа сељака, односно сазнање да је за подизање деце потребно обезбедити све више средстава; и (3) доста ниска економска основа села, која изазива психологију несигурност.

Преображај сеоске породице може се посматрати у три равни породичног живота: (1) у домаћинству као друштвено-економској организацији породичног живота; (2) сродничкој организацији породице, њеном саставу и диференцијацији улога и положаја чланова у оквиру породице; и (3) у браку, његовим демографским и социјалним карактеристикама.

На породичну динамику утичу: промене у економским односима, у друштвеној структури и у вредносној сфери културе. Расподела улога у породици зависи од типа вредносног система: на тој основи се разликују: *традиционална*,

патријархална и *егалитарна* расподела породичних улога. Тип ауторитета у сеоској породици зависи од расподеле важних улога и од учешћа чланова у доношењу важних одлука. Међутим, ауторитет у породици не зависи само од објективних чинилаца, већ много више него у друштву, од личних квалитета чланова породице.

Модернизација пољопривреде релативизује традиционалну поделу рада између мушкарца и жене. Трансформација породице довела је до промене положаја жене и деце у породичној скупини. Положај жене у данашњој сеоској породици најчешће се сагледава преко следећих индикатора: планирање породице, породични односи и породични систем вредности и норми (Ј. Јакимовски и М. Матилов, 2002:74).

У данашњој сеоској породици жена постаје равноправна мужу у планирању породице, у одлучивању о породичном буџету и куповини вредних добара, школовању деце и њиховој женидби и удаји. Особито је важно што и млади на селу све самосталније одлучују о свом школовању, запослењу, женидби, удаји и месту боравка. Вредносни систем у породици, мада на први поглед има аутономни карактер, под снажним је утицајем друштвеног система. На селу живи све већи број старих људи. Многи међу њима су на граници или испод егзистенцијалног минимума. Старост је за њих у великој мери проклетство (М. Недељковић, 2004).

3.

Даровита деца и млади данас се сматрају носиоцима будућег научно-техничког, друштвено-економског и културног развоја, а "даровитост" за потенцијал који се развија у повољном окружењу. Препознавање знања/образовања као кључног фактора социјалног и индивидуалног развоја, повећава очекивања од породице и школе, потребу промишљања свих аспеката њиховог функционисања и развоја у новом кључу. Деца и млади који поседују високе способности сврставају се у категорију ученика "са посебним образовним потребама а од школе се захтева да на ове потребе одговори" (С. Максиф, 2003:51). Друштвене потребе за њима и њиховим доприносом напретку заједнице потврђује и одлука Европског савета (1992) у којој је прокламовано њихово право на адекватне образовне могућности које ће обезбедити развој њихових потенцијала у

потпуности". Данашње друштво се може развијати до нивоа својих могућности, и потврђивати своје вредности и предности уколико схвати и прихвати: да су од свих развојних потенцијала данас најважнији интелектуални (Д. Ж. Марковић, 2006) и да "људски развитак представља најјачи извор цивилизацијског напретка"; да "очување, унапређивање и ширење знања" (Мајор, 1997) има све већи значај; да се компаративне предности све више везују за људске ресурсе; да ширење простора за развој може појединца да учини успешнијим, привреду продуктивнијом, а друштво хуманијим (М. Марковић, 1997). Даровито понашање и деловање је лична и друштвена потреба будући да појединцу осмишљава живот, а заједници којој припада обезбеђује напредак. Доминантне друштвене вредности одређују статус даровитости и даровитих, и могућности да допринесе развоју друштва у жељеном правцу.

Даровитост се испољава у конкретним облицима људске делатности, а "потреба за креативним и умним појединцима више није само питање друштвеног напретка већ опстанка човечанства" (С. Максић, 1998:13).

Појам даровитости у најширем смислу се одређује "као својство личности - специфичан склоп карактеристика међу којима су најважније високе интелектуалне способности, креативност, повољно мишљење о себи, поседовање извесних особина личности, висока мотивисаност и посвећеност одређеној области људске делатности; као понашање - активност чији је крајњи продукт изузетно, еминентно постигнуће; и као постигнуће - производ који је значајан за свог ствараоца и његово окружење" (С. Максић, 2006:13). "Даровитост је потенцијал који се наслеђује и претпоставља; таленат је испољавање даровитости у одређеној области, а креативност је кључна одлика даровитог постигнућа" (С. Максић, 1998:186).

Даровити ученици нису хомогена група. Међу њима постоје индивидуалне разлике у погледу дара који поседују и могућности да га испоље и развоју до друштвено вредних производа. Различитост "је природна и лепа, предмет дивљења и радовања, ако не угрожава; подстиче на указивање помоћи и подршке, ако је потребно" (Ј. Шефер, 2003:11).

Развијање даровитости/даровитих зависи од више фактора међу којима се издвајају полазне теоријске основе, могућности којима се располаже и циљеви који се желе постићи. Активности које се предузимају у раду са даровитим

ученицима треба да буду добро осмишљене у школи и у школском систему. У тим настојањима на првом месту је интерес детета/ученика, његов складан развој и живот, а потом интерес родитеља и школе.

У описима даровитости евидентирају се способности, учење, постигнуће, мотивација, креативност и особине личности. При томе, ученици најчешће наводе само способности, родитељи способности и постигнуће, а наставници способности, постигнуће и креативност. Даровити ученици представљају значајан део сваке школске популације, а истовремено су веома занимљива скупина ученика.

У једновековном трагању за примереним облицима, начинима, садржајима и методама образовно-васпитног рада са даровитим ученицима, стигло се до приступа - "од образовања и васпитања неких даровитих ученика у подстицање даровитости у школи".

Програм рада са даровитим ученицима треба да обухвати: (1) заснивање система рада са даровитима; (2) неопходан васпитно-образовни рад са њима; (3) научноистраживачки рад у овој области; и (4) друштвене активности на стварању услова за развој свих врста даровитости, талената и креативности.

Промене у (сеоској) породици утичу на њену улогу у образовању и вапитању (И. Луковић, 2004). Све до друге половине XX века, породица је имала водећу улогу у процесу социјализације личности. Касније породица и школа добијају скоро равноправни значај. Томе су допринели општа сколаризација друштва, брзо подруштвљавање породичних функција и смањење зависности генерације потомака индивидуалног развоја од родитеља и породице (А. Милић, 2007:13). На обликовање животне ситуације младих данас у све већој мери утичу други фактори, првенствено масмедији, "који им предочавају да су нерад, доколица, свет забаве и неумерених задовољстава једино вредна животна алтернатива, а школа, рад и породица резервисани за губитнике, неспособне, "гњаваторе" и кукавице" (А. Милић, 2007:14-15). То веома разорно делује на породични и школски систем.

Породица је у условима транзиције у све већој мери у деконструкцији, будући да основни склопови унутар ње теже одвајању и удаљавању (А. Милић, 2001). Модерна породица постаје "опциона и привремена" (У. Бек, 2001), па се доживљава

као животно ограничење. У кризи је породица у којој постоје поремећаји у унутрашњим односима, коју карактерише "емоционална неповезаност, недостатак узајамне помоћи и солидарности, недостатак сарадње, појачани сукоби који се не решавају, поремећеност породичних улога" (З. Аврамовић, 2007:30).

Данас расте "цена детета". Економска цена детета, особито у сеоској породици, у прошлости је била ниска јер је оно рано укључивано у рад. Дете је данас луксузна роба, од произвођача постаје велики потрошач. Рађа се мали број деце пошто је за њихово подизање потребно више новца, енергије, емоција и времена, посебно ако су још и даровита. Има више модела односа родитеља и деце: *демократски модел, ауторитарни модел и пермисивни модел* (Н. Милошевић и Д. Малинић, 2007).

Код даровите деце и младих треба развијати просоцијално понашање. Оно обухвата понашања која доприносе доброту других. У развијању просоцијалног понашања велику улогу има породична клима коју "одређују различити елементи односа родитеља према деци, међусобни односи чланова породице, као и њихов однос према другим људима" (С. Јоксимовић и С. Гашић-Павишић, 2007:175).

У случају даровитог детета увећава се одговорност породице и школе за његов развој. Родитељи такво дете препознају, развијају његово интересовање и мотивацију за учење. Школа преузима део одговорности који се односи на пружање знања и развој способности ученика. Комбинација интелектуалних и креативних способности пружа најбоље услове за изузетно постигнуће у настави и учењу. Има, међутим, даровитих ученика који у школи доживљавају неуспех, постижу лошији успех од могућег и очекиваног (Б. Ђорђевић, 1995). Даровито дете за родитеље представља изазов, али оно исказује веће захтеве од друге деце. Родитељи су често у великим недоумицама како да поступе понајвише због тога што не располажу потребним знањем о природи даровитости, талената и креативности.

Као најважније карактеристике породичне средине за успешно прилагођавање даровите деце сматрају се кохезија, отвореност и спремност за учешће у конфликтима. Даровито дете ремети функционисање породице у погледу поделе улога родитеља и улоге деце, у примени дисциплине и у односу према

осталој деци. Због тога даровито дете повећава осећање одговорности и страха код родитеља да не чине све у подстицању његовог развоја. Родитељи указују на специфичну организацију времена, велики труд и новац за задовољавање образовних потреба даровитих ученика.

Школа са својим друштвеним окружењем треба да подржава, подстиче и охрабрује развој способности и креативности деце и младих. Она "одсликава опште стање ствари у појединим друштвима инкорпорирајући њихове филозофије и користећи средства која јој стоје на располагању, али истовремено учествује у одржавању и мењању друштва утичући на основни статус нације, ниво и профиле стручности, посвећеност раду, као и на развој других важних, личних и социјалних вредности" (С. Максић, 2006:13). Током XX века су више пута редефинисане области знања и начини њиховог преношења посредством школског система. Потенцира се потреба да "данашње школе морају да преносе знања данашњег света" (Б. Гоцер, 1991), као и да је добар школски програм који уважава различитости (Ј. Левков, 2003).

Школа према унапред постављеним циљевима, кроз предвиђени, примењени и остварени школски програм учествује у формирању младих нараштаја. Базичне вештине у друштву, које се темеље на знању и на друштву које учи, одређују се према процењеним потребама не само за рачунске операције и писменост, већ и основне компетенције у домену науке, страних језика, употребе комуникационо-информационе технологије, учењу учења, социјалних вештина, предузетништва и свега другог што се према савременим стандардима назива општом културом (Европска комисија, 2005).

Савремени образовно-васпитни модел развоја даровитости користи појам "нормалности" који у себе укључује способност мишљења, сврсисходно деловање и способност сврсисходног рада, адекватно понашање и социјалне односе који обухватају емоционални и морални аспект. Школа треба да подстиче даровитост и нормалност целом својом "структуром васпитно-образовних активности" (Р. Николић, 2006). Циљ јесте зрелост (зрела личност) која означава степен постигнуте интеграције личности, ниво склада развојних потенцијала и постигнућа и степен успешности интеграције у друштвену средину, уз вођење рачуна о потребама других људи, основним

нормама понашања и основним вредностима средина којој појединац припада (С. Хрњица, 1982). Битно је то што зрела личност "може да буде свако људско биће којем је омогућено да се развија у границама својих могућности и које своје границе прихвата као задовољавајуће" (С. Максић, 1998:25).

Школа игра најзначајнију улогу у пружању знања и васпитних модела који ће помоћи каснију креативну наградњу датог појединца у одређеној области људског деловања, а истовремено неопходан степен адаптације, уклапања и комуникације те особе са вршњацима и другим људима. Остваривање овог циља подразумева непрекидно иновирање садржаја, процеса и исхода рада школе, од планирања до реализације, организације и евалуације, као и добру сарадњу са ближим и даљим окружењем.

У школском окружењу има више група и појединаца који врше позитиван или негативан утицај на школу и/или на које школа утиче. Све те групе, институције, организације, неформалне групе и различити појединци - једним именом се називају заинтересован стране (Павловић Б. и Д. Станковић, 2007:77). Једна од најзаинтересованијих страна јесу ђачки родитељи. Због тога ниједна школска реформа не сме да заобиђе питање права и одговорности родитеља у школи и у друштву. Када се ђачки родитељи посматрају као заинтересована страна падају у очи неке њихове заједничке карактеристике као што су: бројност; хетерогеност; слаба међусобна повезаност; неорганизованост; потенцијално велики, а у пракси недовољно коришћен њихов утицај; релативно низак ниво познавања актуелног образовног система; низак ниво заједничке иницијативе што је последица претходних карактеристика.

Однос између родитеља и школе данас може бити *традиционалан* и/или *партнерски*. Први јасно разликује образовање и васпитање и што образовање препушта школи, а васпитање оставља породици. Између родитеља и школе постоји *једносмерна комуникација* која подразумева да је улога родитеља да сарађују и то на тај начин што ће слушати и одговарати. У таквој комуникацији се губе ученици и њихово право да активно учествују у сопственом развоју. Насупрот овоме, партнерски однос школе и родитеља ученика обележава двоструку комуникацију која се не ограничава само на проблеме и на утврђивање кривице у вези са њима. Такав однос

подразумева да постоји једнако уважавање обе стране и препознавање заједничког циља и важности међусобне сарадње.

Разликују се три аспекта ангажовања родитеља у подизању свог детета: (1) укључивање које се односи на свакодневну бригу о детету; (2) ангажовање и интеракција обухватају активности које родитељи обављају заједно са дететом и/или његовим наставником; и (3) вођство се тиче активности коју родитељ води или у њима учествује заједно са другима задуженим за децу.

Учешће родитеља у доношењу одлука на нивоу школе је израз њиховог колективног права. Од школе се захтева не само да редовно информисе родитеље о донетим одлукама већ и практиковање извесних облика партиципације родитеља у одлучивању (К. Пјурковска, 2007:69-72).

Сарадња школе и породице у подстицању даровитости у садашњости поприма нова обележја. Преовлађује "сазнање да су породица и школа примарни и међусобно испреплетени микросистеми у којима се одвија дететов живот и развој" (Н. Половина, 2008:153). Сарадња родитеља и школе у образовању даровитих ученика има друштвени, школски и индивидуални контекст. Простор те сарадње је сложен и динамичан, а под утицајем је многих фактора. Међутим, једно не може бити спорно да "друштвена средина која не подстиче пун развој даровитости и даровитих, не користи и не мотивише своје стручне и научне потенцијале, не укључује се у трку за будућност" (М. Недељковић, 2004:83) која је у развијеном делу света већ поодавно почела.

* * *

На основу утврђених чињеница може се закључити да је савремено "информационо" или "друштво знања" у великим променама које се распростиру на све његове подсистеме и попримају глобални карактер. У њиховој основи јесу тековине научно-техничке револуције које мењају поредак чинилаца који утичу на развој човека и друштва. Јача улога знања/образовања, јер људски фактор представља најјачи извор цивилизацијског напретка. Село чини темељ сељачког друштва. У традиционалном сеоском насељу појединац и породична група подмирују већину својих потреба, испољавају произвођачке и друге способности, формирају свој културни идентитет,

развијају примарне људске и друштвено-економске везе, директно и индиректно наслеђују етничку и завичајну прошлост. Под упливом модернизације пољопривреде и урбанизације села, развој сеоске заједнице креће се од руралног према урбаном, од колективног према индивидуалном, од хомогеног и контролисаног ка хетерогеном и "неконтролисаном". Село више није традиционално, а сеоска заједница самодовољна и рурална. Дошло је до великих промена у сеоској породици које се односе на њену структуру, функције, односе и систем вредности. Она је бројчано мања, структурно једноставнија, са редуцираним функцијама, промењеним односима и системом вредности који се приближава вредносном систему урбаног друштва. Битно је промењен њен однос према знању и образовању деце и младих. Схваћено је да даровити ученици имају посебне образовне потребе и право на адекватне образовне могућности које ће обезбедити развој њихових потенцијала у потпуности. Родитељи сеоске деце знају да њихов успех у подстицању даровитости и даровитих највише зависи од тога колико они (родитељи) успеју да успоставе партнерске односе са друштвом, првенствено са школом, имајући у виду то да даровитост, таленти и креативност нису само лично и породично већ и прворазредно школско и друштвено питање.

Цитирана литература:

- Аврамовић, З. (2007): Школска сарадња у условима кризе породице, у: Н. Половина и Б. Богуновић (приредиле), *Сарадња школе и породице*. Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Бек, У. (2001): *Ризично друштво: у сусрет новој модерни*. Београд: Филип Вишњић.
- Будимир-Нинковић, Г. (2004): *Вредносне оријентације младих и одраслих*. Јагодина: Учитељски факултет у Јагодини.
- Ђорђевић, Б. (1995): *Даровити и (не)успех*. Београд: Заједница учитељских факултета Србије.
- Голубовић, З. (1981): *Породица као људска заједница*. Загреб: Напријед.
- Gozzer, G. (1991): Школски програми и друштвени проблеми, у: Ч. Недељковић (приредио), *Путеви образовања: страна искуства*: Београд: С. Недељковић, издавач и преводилац.

- Хрњица, С. (1982): *Зрелост личности*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Илић, В. (1992): *Школа - средиште културе*. Београд: Завод за проучавање културног развитка и Ниш: Просвета.
- Европска комисија (2005): *Образовање у Европи: различити системи, заједнички циљеви за 2010. годину*, Педагогија бр.2, Београд: Форум педагога Србије и Ц. Горе.
- Јакимовски, Ј. и М. Матилев (2002): *Положај и улога жене на селу*. Скопље.
- Јоксимовић, С. и С. Гашић-Павишић (2007): *Подстицање просоцијалне оријентације младих у породици и школи*, у: Н. Полувина и Б. Богуновић (приредиле), *Сарадња школе и породице*. Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Кочовић, Д. (2007): *Село, место настанка универзалних људских вредности*, у: Ђ. Стевановић (уредник): *Традиционално и савремено у раду и животу људи у селу* (зборник радова XIII међународног научног скупа "Власински сусрети 2007"). Београд: Српско удружење за социологију села и пољопривреде.
- Костић, Ц. (1975): *Социологија села*. Београд: ИЦС.
- Левков, Љ. (2003): *Школски програм и уважавање различитости*, у: Ј. Шефер и др. (приредиле), *Уважавање различитости и образовање*. Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Лукић, Р. и М. Печујлић, редактори (1982): *Социолошки лексикон*. Београд: Савремена администрација.
- Луковић, И. (2004): *Односи и вредности у породичном васпитању деце: између традиционализма и модернизма*, *Зборник 36* Института за педагошка истраживања, Београд.
- Мајор, Ф. (1991): *Сутра је увек касно*. Београд: Југословенска ревија.
- Мајор, Ф. (1997): *УНЕСКО - идеал и акција: актуелност једног визионарског текста*. Београд: Завод за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу Србије и Завод за уџбенике.
- Максић, С. (1998): *Даровито дете у школи*. Београд: ИПИ.
- Максић, С. (2003): *Уважавање образовних потреба даровитог детета у школи*, у: Ј. Шефер и др. (приредиле), *Уважавање различитости и образовање*. Београди. Институт за педагошка истраживања.
- Максић, С. (2006): *Подстицање креативности у школи*. Београд: ИПИ.
- Максић, С. и С. Мирков (2007): *Сарадња школе и породице у подстицању талената и креативности младих*, у: *Сарадња школе и породице*. Београд: Институт за педагошка истраживања (ИПИ).
- Мацура, М. (1995): *Да ли је становништво проблем за*

- оживљавање села, у: Југословенски симпозијум "Ревитализација села". Чачак: Агрономски факултет у Чачку.
- Мандић, П. (1998): *Увод у општу и информатичку педагогију*. Београд, Учитељски факултет: ЦУРО.
  - Марковић, Д. Ж. (2006): *Прилози елитопедагогији*. Вршац: Виша школа за образовање васпитача.
  - Марковић, Д. Ж. (2007): Савремене промене у садржају сеоског рада, у: Ђура Стевановић (уредник), *Традиционално и савремено у раду и животу људи у селу*, зборник радова XIII међународног научног сусрета "Власински сусрети 2007". Београд-Власотинце.
  - Марковић, М. (1995): Перспективе села у модерном друштву, у: Југословенски симпозијум "Ревитализација села", Агрономски факултет, Чачак.
  - Марковић, М. (1997): *Слобода и пракса*. Београд: Завод за уџбенике.
  - Марковић, П. и Ј. Бабовић (1998): *Србија на прагу новог века: погледи на будући развој пољопривреде и села*, књ. 1. Београд: Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Р. Србије.
  - Милић, А. (2001): *Социологија породице: критика и изазови*. Београд: Чигоја штампа.
  - Милић, А. (2007): Породица, школа и млади у глобалним и локалним транзиционим кретањима, у: *Сарадња породице и школе*. Београд: Институт за педагошка истраживања.
  - Младеновић, М. (1995): *Основи социологије породице*. Београд: Завет.
  - Милошевић, Н. и Д. Малинић (2007): Породица као фактор школског неуспеха, у: Н. Половина и Б. Богунковић (приредиле), *Сарадња школе и породице*. Београд: Институт за педагошка истраживања.
  - Недељковић, М. (2003): Повезаност традиције и иновација у друштвеним променама, *Зборник друштвено-хуманистичких наука бр. 3 и 4*. Бања Лука: Јавна установа књижевна задруга.
  - Недељковић, М. (2004): Јединство концепције, политике и стратегије у подстицању даровитих ученика, у: *Стратегије подстицања даровитости* (зборник округли сто 10). Вршац: Виша школа за образовање васпитача.
  - Недељковић, М. (2004): Друштвено-економски услови живота старих људи на селу, *Зборник радова 8*. Јагодина: Учитељски факултет.
  - Николић, Р. (2006): Структура васпитно-образовних активности школе, у: М. Илић, Р. Николић и Б. Јовановић, *Школска педагогија*: Ужице: Учитељски факултет и Бања Лука: Филозофски факултет.
  - Павловић, Б. и Д. Станковић (2007): Формално и неформално

- партнерство родитеља и школе, у: Н. Половина и Б. Богуновић (приредиле), *Сарадња школе и породице*. Београд: ИПИ.
- Половина, Н. (2007): Системска анализа сарадње школе и породице, у: М. Половина и Б. Богуновић (приредиле), *Сарадња школе и породице*. Београд: Институт за педагошка истраживања.
  - Половина, Н. (2008): Доприноси школе грађењу партнерства са родитељима, *Зборник Института за педагошка истраживања бр. 1*. Београд.
  - Пјурковска, К. (2007): Улога породице у функционисању школе: пример Пољске и других земаља Европске уније, у: Н. Половина и Б. Богуновић (приредиле): *Сарадња школе и породице*. Београд:ИПИ.
  - Петак, А. образовање, модернизација села и пољопривреде и однос према традиционалном, у Ђ.Стевановић (уредник), *Традиционално и савремено у раду и животу људи у селу* (зборник радова XIII међународног научног скупа "Власински сусрети 2007"). Београд; Српско удружење за социологију села и пољопривреде.
  - Стевановић, Ђ. (2007): Традиција и иновације у сељаковом систему вредности, у: *Традиционално и савремено у раду и животу људи у селу* (зборник радова XIII међународног научног скупа "Власински сусрети 2007"). Београд: Српско удружење за социологију села и пољопривреде.
  - Стојанов, М. (2004): *Социологија сеоских колектива: огледи*. Нови Сад: Матица српска и Београд: Завод за социологију развоја села.
  - Шефер, Ј. (2003): Уважавање различитости и образовање, у: Ј. Шефер и др (приредиле): *Уважавање различитости и образовање*. Београд: ИПИ.
  - Трифуновић, В. (2001): *Сеоска школа и култура*. Јагодина: Учитељски факултет.
  - Вајс, А. (1965): *Развој цивилизације*. Београд: Висока школа политичких наука.

Milan Nedeljkovic, PhD
Serbian Academy of Education
Belgrade

Changes in Rural Family and their Influence on Encouragement of Giftedness

Abstract: Since the second half of the 20th century villages in Serbia have undergone crucial social changes bringing them closer to the processes, relationships and cultural patterns of urban society. Rural community has changed. Its transformation goes from rural to urban, from collective to individual, from homogenous and controlled to "uncontrolled". Village is not classical, and village

community is no longer self-reliant and rural. Village is subjected to changes through its institutions. Rural family has undergone changes in structure, contents, functions, relations and values. The paper considers (1) relation of village and society in changes, (2) structural processes in rural family and (3) change of the status of family members and its influence on giftedness encouragement. It has been confirmed that people in villages do know that there are gifted among their children; that these children have specific developmental needs and that their development is not only personal, family or school matter, but a prior social issue. They understand that the “price of a child” goes up if the child is gifted. They accept their obligations to children, but they also take account of social support, having in mind that giftedness and the gifted are general benefit, and that there is not general welfare without them.

Key words: contemporary society, social changes, village, giftedness and the gifted, rural family.

